

Apie disertacijų gynimą Vilniaus universiteto Istorijos fakultete

DISERTACIJA APIE ŽYDŲ PADĖTĮ LIETUVOS DIDŽIOJOJE KUNIGAİKŠTYSTĖJE

2004 m. vasario 26 d. Vilniaus universiteto Istorijos fakultete Jurgita Verbickienė apgynė disertaciją „Žydai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje: gyvenimo aspektai“.

Disertacijos gynime dalyvavo gynimo tarybos nariai doc. dr. Algirdas Jakubčionis (posėdžio pirmininkas), habil. dr. Alvydas Nikžentaitis, doc. dr. Algis Povilas Kasperavičius, dr. Larisa Lempertienė, dr. Vytautas Berenis bei oponentai prof. habil. dr. Edvardas Gudavičius ir habil. dr. Tamara Bairašauskaitė.

Šiais tautinės istoriografijos paradigmos įveikos laikais išgyvename susidomėjimo įvairiomis etninėmis mažumomis, visuomenės marginalinėmis grupėmis bangą, kuri reiškiasi naujais straipsniais ir monografijomis, konferencijomis ir kolokviumais, steigiamais institutais ir centrais. Daugiaetninė ir daugiakonfesinė Lietuvos istorija yra dėkingas tokių tyrimų objektas, žadinantis skaitančios visuomenės tiek Lietuvoje, tiek užsienyje domėjimąsi. Tokiame fone visiškai netikėtai nuskamba ilgamečio Jurgitos Verbickienės pedagoginio vadovo profesoriaus Stanislovo Lazutkos žodžiai, kad ši disertacija iš esmės yra pirmas mokslinis darbas, kuriame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) žydų, neabejotinai reikšmingiausios etnosocialinės krašto mažumos, istorija organiškai įtrau-

kiama į Lietuvos valstybės istoriją. Išties ligšiolinė tyrimų tradicija lėmė, kad medievistiniai ir etninių mažumų tyrimai gyveno tarsi atskirus gyvenimus ir atsitiktinai susidurdavo sintetinių istorijos veikalų puslapiuose. Verbickienės disertacija griaua nusistovėjusią tyrimų tradiciją, siūlydama į žydus pažvelgti kaip į vieną iš LDK etnosocialinių grupių. Autorės vartojama „nekrikščionių luomo“ sąvoka yra adekvati luominei LDK visuomenės sąrangai, ši sąvoka padeda struktūrinti gausią disertacijos medžiagą ir atveria perspektyvius tyrimo laukus: žydų, kaip specifinio nekrikščionių socialinio darinio, istorijos tyrimus kitų etnosocialinių bendrijų kontekste.

Pasirinkusi probleminį, o ne chronologinį tyrimo medžiagos dėstymo pobūdį, autorė disertacijos turinį padalijo į penkis pagrindinius skyrius. Pirmajame skyriuje aptariama LDK žydų bendruomenės sandara, antrajame – teisinis ir socialinis statusas, trečiajame – gyvenimas mieste, ketvirtajame – įvaizdis visuomenėje, penktajame – elgsena visuomenėje ir požiūris į ją. Bendrasis darbo objektas yra žydų, kaip LDK visuomenės dalies, istorija ir jų santykiai su krikščioniška visuomenės dauguma. Remiantis gyvenimo (koegzistencijos) sąvoka, įvairiapusiškai analizuojama žydų ir kitų LDK etninių bei

socialinių grupių komunikacija, o pati žydų bendruomenė traktuojama kaip integrali LDK visuomenės dalis. Toks požiūris paaiškina įvairius to meto etnosocialinių ryšių aspektus ir vertingai prisideda prie senosios Lietuvos visuomenės pažinimo.

Kaip pažymėjo ne vienas gynimo tarybos narys, disertacijos tekstas liudija autorės teorinę brandą, kritinį požiūrį į daugelį istoriografijos tendencijų. Kartu šis darbas yra geras sociologinių sąvokų analizės pritaikymo LDK visuomenės tyrimams pavyzdys. Sociologinių sąvokų vartojimas ikimoderno visuomenės atžvilgiu nėra savaime suprantamas, šiame darbe tai ne mados, o išties turinio dalykas. Svarbu ir tai, kad vartojamos sąvokos tekste aiškiai pagrindžiamos bei diferencijuojamos (pvz., reflektuotas antisemitizmo ir antijudaizmo skyrimas).

Jurgita Verbickienė rinkosi toli gražu ne lengviausią kelią, pasiryždama tyrinėti LDK žydų keturių amžių istoriją: nuo 1388 m. Vytauto Didžiojo privilegijos Brastos žydams iki Abiejų Tautų Respubliko žlugimo 1795 m. Nors kiekvienas darbo skyrius, kaip ir dažnas chronologinis pjūvis, galėjo tapti atskiros disertacijos tema (pvz., itin „disertabilus“ lengvai apžvelgiamas, bet mažai ištirtas ankstyvasis LDK žydų laikotarpis), autorė išsikėlė ambicingą užduotį stebėti vykstančius socialinius, kultūrinius, demografinius procesus, kurie, kaip žinoma, atsiskleidžia tik plačiose chronologinėse ribose. Be to, žydų istorijos šaltinių situacija yra tokia, kad daugelis problemų gali būti tiriamos tik remiantis XVII–XVIII a. šaltinių duomenimis, o atsakymų į kai kuriuos klausimus galima ieškoti vien pasitelkus retrospektyvų metodą.

Analitinį darbo turinį sudaro daugybė sudėtingų istorinių problemų, kurias disertantei teko išspręsti pirmajai ar bent jau peržiūrėti paplitusius, neretai šaltiniais menkai pagrįstus teiginius. Šiame aptarime nėra reikalo jų visų

minėti. Juolab ne viena problema jau išnagrinėta gausiose Verbickienės publikacijose, o pačią disertaciją žadama netrukus išleisti knyga. Kaip pavyzdį galbūt išskirčiau tik novatorišką antijudaistinių pažiūrų ir elgsenos genezės tyrimą. Nors tai iš dalies sociologinė analizė, bet netrūksta ir „chronologinio jautrumo“, kuris yra būtina išvadų istoriškumo sąlyga. Įtikinamai išryškėja konfesionalizavimo proceso įtaka požiūriui į žydus radikalėjimui LDK.

Gynimo posėdžio dalyviai – tiek tarybos nariai, tiek oponentai – pažymėjo gerai apgalvotą darbo struktūrą, puikų istoriografijos išmąymą, gausios, ne vienu atveju iki šiol tyrimuose nenaudotos šaltinių medžiagos apdorojimą, drąsias, bet sykiu logiškas ir iš dėstymo nuosekliai plaukiančias išvadas. Oponentas prof. Edvardas Gudavičius išskyrė disertacijos analitiškumą, kuris tačiau išsiliejo sintetiniais atsakymais, o kita oponentė – habil. dr. Tamara Bairašauskaitė – įvertino integruotą autorės požiūrį į LDK visuomenę. Visi disertacijos gynimo tarybos nariai balsavo už tai, kad Jurgitai Verbickienei būtų suteiktas humanitarinių mokslų daktaro laipsnis.

Svarbu pabrėžti ir dar vieną, visuomeninę, apgintos disertacijos reikšmę. Pažiūrėti tolimos ir „nebeaktualios“ senosios Lietuvos istorijos fragmento tyrimas įgyja naują gyvenimą dabartyje, kadangi, gynimo tarybos ir posėdžio pirmininko Algirdo Jakubčionio žodžiais tariant, padeda atskleisti sudėtingų ir prieštarų lietuvių ir žydų santykių ištakas. Tikro, o ne šiaip deklaruoto darbo aktualumo liudijimas – aktyvus Lietuvos žydų bendruomenės atstovų dalyvavimas gynimo posėdyje. Puiki iliustracija istorinę savimone ribojančiam mitui apie chronologinį istorijos aktualumą („svarbu tik tai, kas artima“) įveikti.

Rimvydas Petrauskas